

voj njegovih teoretičnih argumentov, predvsem sinteze Gramscija in Althusserja pri njegovi obravnavi ideologije in hegemonije. V poglavju o politiki reprezentacij se poleg omenjenih tem dotakne še njegovega soočenja s feminizmom v Birminghamu in v kulturnih študijah nasploh, za katerega se je Hall slikovito izrazil, da se je v CCCS prikradel kot tat v noči. "Strinjali smo se, da moramo več napraviti na tem področju, zato ni bilo nasprotovanja sami ideji. Nasprotovanje pa se je pojavilo, ko so nekateri začeli govoriti, da nočejo brati Marxa, da bi raje brali francoske feministke...Celo sam sem moral brati francoske feministke! Kako naj jih razumem, če ne vem, kaj pravi Luce Irigaray?" (str. 127-8).

V zadnjem poglavju pred intervjujem, kjer Davisova obravnava Hallove analize identitet s poudarkom na vprašanih etničnosti in multikulturalizma v Britaniji, avtorica izpostavi kritike, da je Hall pri tem zanemarljivo vprašanja, povezana z razredno pripadnostjo, in jih označi za grobe poenostavitve. Poudari namreč, da je Hall vedno vztrajal na pomembnosti razreda in kapitalističnih odnosov znotraj analize kulture, kljub temu da je opozarjal na pomanjkljivost klasične marxsistične teorije. Helen Davis tako ocenjuje, da ko Hall "združi koncept hegemonije s post-strukturalističnim konceptom diskurza, s tem pridobi radikalno metodologijo za analizo rase" (str. 169). To pa je eden Hallovih najpomembnejših prispevkov h kulturnim študijam. Helen Davis v vsakem primeru bralca dobro uvede v Hallovo življenje, intelektualni razvoj in konceptualni aparat. Za kaj več pa se je tako ali tako treba pogledati v njegove številne, predvsem pa po mnogih bolj ali manj obskurnih zbornikih raztresene eseje in druge tekste.

Andrej Pinter

**Charles Sanders Peirce: Izbrani spisi o teoriji znaka in pomenu ter pragmaticizmu. Ljubljana: Krtina, 2004
184 strani (ISBN 961-6174-70-3), 3.400 SIT**

prevod Alenka Hladnik, Luka Omladič, Jure Simoniti in Živa Verbič, spremna beseda Janez Justin

Izid izbranih spisov ameriškega pragmatističnega filozofa, Charlesa Sandersa Peircea, pomeni izjemno dragoceno pridobitev za slovensko prevodno literaturo. S tem je zapolnjena ena važnejših vrzeli, ki je doslej zevala na področju humanistike in tudi družboslovja. Strokovna javnost je lahko snovalcem knjige iskreno hvaležna za ta prispevek. Dolgo napovedovani in morda še dlje pričakovani prevod nekaterih pomembnejših delov Peirceovega obsežnega opusa je bil že zares nujen. Preostala dva znamenita klasika ameriškega pragmatizma, katerega formalni utemeljitelj in začetnik je bil ravno Peirce, namreč John Dewey (*Javnost in njeni problemi*, FDV, 1999) in William James (*Pragmatizem*, Krtina, 2002), sta v monografskih prevodih slovenskim bralcem že nekaj časa dostopna. V knjižni obliki je dostopen tudi izbor člankov Richarda Rortyja (*Izbrani spisi*, Literatura, 2002), ki v zadnjih desetletjih velja za najbolj zagretega zagovornika pragmatistične tradicije. S prevodom Peirceovih izbranih spisov so v slovenskem jeziku dostopne vse osnovne vstopne točke pragmatistične misli, velja pa izraziti upanje, da bodo imele založbe še naprej posluh za to zanimivo in intelektualno vznemirljivo tradicijo; morda tudi še za kakšen dodaten fragment iz obsežnega opusa C. S. Peircea.

Pragmatizem, kakor ga danes razumemo, je avtohtona ameriška tradicija, ki se je razvila v drugi polovici 19. stoletja in se do smrti Johna Deweyja sredi 20. stoletja uveljavila kot prevladujoča smer v ameriški filozofski in humanistični literaturi. Danes je tudi že povsem jasno, da so pragmatistične ideje, ki so jih razvijali klasiki (Peirce, James, Dewey), odločilno vplivale

na kasnejše rodove raziskovalcev, tako denimo na čikaško sociološko šolo (Park), na simbolični interakcionizem (G. H. Mead, Blumer), na nekatere vidne zagovornike kritične teorije družbe (Habermas, Apel, Hönneth) in tudi na nekatere osrednje predstavnike strukturalistične ter postmoderne misli (Barthes, Lyotard, Baudrillard). Seveda brez pragmatizma, in še posebej ne brez C. S. Peircea, ne bi bilo sodobne semiotike kot posebne humanistične discipline (Eco, Dascal, Sebeok, Jensen itd.).

Jedro pragmatizma je spoznavna usmerjenost v prihodnost: odkrivanje posledic ali učinkov konkretnih dejanj, pojmov, idej. Pragmatizem ne pristaja na predstavo o fiksnih entitetah, o absolutnih in nespremenljivih bistvih in substancah; za pragmatizem so pomeni, navade in tudi družbene institucije proizvodi kompleksnih dejavnikov konkretnega časa in razmer, ki v njem vladajo. Spoznavne in družbene probleme je, predpostavljajo pragmatisti, mogoče učinkovito razreševati z uporabo raziskovalnih metod, ki so se uveljavile pod okriljem moderne znanosti in ki pomembno vlogo podeljujejo poizkušanju. Pragmatistična misel je dejansko falibilistična, kar pomeni, da izhaja iz teze, da smo ljudje zmotljivi in da lahko napredujemo le z odkrivanjem in odpravljanjem zmot. Zgoraj naštetih poudarkih, ki veljajo za znana izhodišča pragmatistične tradicije, so lastni tudi Peirceu in zelo dobro jih ponazarja tudi izbor oziroma slovenski prevod iz njegovega opusa. Sistematično proučevanje *posledic*, zaupanje v uporabno moč in dosežke *znanstvene metodologije*, vendar obenem tudi kritično odmikanje od iskanja dokončnih, neovrgljivih bistev, ter poudarjanje zmotljivosti so ideje, ki jih je C. S. Peirce razvil v svoji izvirni filozofiji znanosti oziroma sistematičnega proučevanja.

Slovenski izbor Peirceovih spisov v prvem delu podrobneje predstavlja Peirceovo teorijo sistematičnega proučevanja (*inquiry*) ter v drugem delu njegovo teorijo znakov (sem(e)iotiko). Skupaj s spremno študijo in uredniškim pojasnilo k izbranim Peirceovim spisom – ki v knjigi tvorita ločen sklop – imamo tako tridelno strukturo monografije, ki jo je morda smiselno na enak način, po delih tudi presojati.

Morda se velja najprej kritično pomuditi ob kompoziciji knjige. Izbor, naslov, struktura in tudi uredniški aparat ponujajo vtis, da je bil primarni cilj prevoda slovenskemu občinstvu približati zlasti znamenito teorijo znakov, ki velja za izhodišče sodobne semiotike, saj sta ji namenjena dva od treh delov knjige. Takšen pristop k izboru besedil je v osnovi aktualističen, napoveduje pa ga že naslov knjige, ki na prvo mesto postavlja Peirceovo teorijo znaka. Pri tem se mi zdi, da se bralcu po nerodnosti vsiljuje zmoten odgovor na eno od odprtih interpretativnih dilem, ki jih je izpostavila sodobna kritična literatura o Peirceovem delu. Ustvarja se vtis, da je mogoče posamezne dele Peirceovega teoretskega opusa brati kot ločene celote, nepovezano. To pa daje tudi odgovor na odločilno vprašanje: ali je v Peirceovem opusu dejansko "več Peirceov"? Je njegov opus konsistenten? *Izbrani spisi* napeljujejo na misel, da nima prepoznavne enotnosti. To pozicijo zagovarja tudi avtor spremne besede, dr. Janez Justin, ki v tem smislu zapiše: "Peirceova semiotika ni čisto brez povezave z njegovo pragmatistično filozofsko teorijo, vendar je povezava šibka in večina razlagalcev Peirceovega dela obravnava njegovo semiotiko kot samostojen teoretski izdelek." (stran 155) Menim, da je pravilna ravno nasprotna ocena, ki jo v zadnjem času zagovarjajo tudi nekateri vplivni sodobni strokovnjaki za Peirceovo delo, med njimi zlasti Carl Hausman, Christopher Hookway, zagovarjal pa jo je tudi že nekoliko prej Murray Murphey. Pravilnost pogleda, da je specifična arhitektonika, o kateri je govoril Peirce, idejna (četudi ne najbolj očitna tematska) rdeča nit njegovega celotnega opusa, zlahka ponazori obraten zorni kot branja. Če je za interpretativno izhodišče Peirceovih spisov postavljena teorija sistematičnega proučevanja (*inquiry*), je preprosto pokazati, kako so koncipirane Peirceove druge teorije. Številne spremembe, ki jih je Peirce vnašal v svoje teoretske rešitve in ki so morda ob površnem branju videti kot dokazi divergence med posameznimi sklopi, se s tako opredeljenega zornega kota izkažejo kot važni popravki in neposredne posledice vzporednega izpopolnjevanja Peirceove teorije sistematičnega proučevanja. Obenem velja opozoriti, da ta teorija ni le formalno sprožila

pragmatistične tradicije (s tem, da jo je Peirce objavil v prvih programskih spisih o pragmatizmu), ampak je tudi najmočnejše vplivala na njegove sodobnike.

Mimo kompozicije velja omeniti izbor posameznih besedil v *Izbranih spisih*. Ta je glede na uredniški koncept pohvalen. V drugem delu, ki ima naslov "Pragmatizem in pragmaticizem" kakšne velike dileme pravzaprav niti ni moglo biti, saj ponuja štiri zagotovo najbolj znamenite spise, ki jih je Peirce dejansko objavil. Nekoliko več dela je nedvomno zahteval izbor gradiva za prvi del. O teoriji znakov je namreč Peirce zelo veliko razmišljal v rokopisih. Fragmenti, ki jih je prispeval za enciklopedije ali kot recenzije, so bili premalo, da bi bil s svojo semiotiko prepoznaven že v svojem času. Uredniški izbor slovenskih *Izbranih spisov* s kolažiranjem nekaterih ključnih odlomkov iz neobjavljenih besedil ponujajo vpogled v kompleksnost in tudi v uporabnost Peirceovih idej. Izbrano gradivo o Peirceovi teoriji znaka bo nedvomno koristilo semiotiki na Slovenskem.

Na prevodni ravni velja objavljenim besedilom priznati nekatere važne kvalitete, vendar pa jim je treba marsikaj tudi očitati. Med odlikami prevoda kaže omeniti zelo tekoč jezik in ohranjeno dramaturgijo Peirceove pripovedi, ki z zelo pogostimi ponazoritvami, primeri in tudi daljšimi digresijami, ki si jih je privoščil, nenasilno vstopa v bralčevo zavest. Nedvomno je pomembna odlika prevoda razmeroma velika stilna enotnost besedil; knjigo je namreč prevajalo več avtorjev. Omeniti pa velja še prevajalske in uredniške opombe, ki omogočajo kvalitetno branje.

Slabosti prevodov pa so po moji oceni tudi zelo očitne. C. S. Peirce je bil pisec, ki je v svojih besedilih uporabljal veliko, celo zelo veliko neologizmov. Pogosto so bila to nenavadna, namerno izstopajoča, če ne kar ekstravagantna poimenovanja za pojme, ki jih je Peirce rabil ali odkril v svojih analizah. Iz domene logike je takšen znamenit izum izraz "*abduction*", potem je tu še cela vrsta pojmov, ki so nastali v Peirceovi teoriji znakov in označevanja (denimo "*representamen*", "*legisign*", "*qualisign*" in še drugi), nekaj takšnih izrazov pa je mogoče srečati tudi drugod v prevedenem izboru, nenazadnje je celo krovni izraz "*pragmaticism*" takšna novost. Prevedena besedila se v tem smislu brez izjeme tesno držijo angleške predloge. Novi pojmi so uvedeni kot izposojenke. Angleški izraz "*representamen*" je slovenski *reprezentamen*, "*legisign*" *legiznak* in tako dalje. Če je v redkih primerih to smiselno (*abdukcija*, *pragmaticizem*), večinoma ni videti pravega razloga za takšno prevajalsko togost. Nič večje intuitivne razumljivosti pojmov na ta način ne pridobimo. Ker je Peirce s svojimi novimi izrazi namerno usmerjal pozornost svojih bralcev izven konvencij strokovnega jezika, bi bilo celo upravičeno bolj ustvarjalno iskanje slovenskih ustreznic.

Druga večja prevodna pomanjkljivost Peirceovih izbranih spisov je, da vse rešitve niso bile redakcijsko usklajene. To je še posebej moteče ob nekaterih ključnih mestih; kot je na primer znamenito pragmatistično načelo pomena (ki ga je povzel tudi James – glej tudi stran 210 v prevodu Jamesovega *Pragmatizma*), na straneh 96 in 117. Na tem mestu ne bi želel podrobneje razčleniti teh očitkov. Svojo blago kritiko prevodov za *Izbrane spise* bi zaključil še z neko splošno pripombo, ki se mi zdi zelo pomembna. S prevodom izbranih Peirceovih spisov, ki jih ponuja knjiga, je očitno zamujena priložnost, da bi se v slovenski literaturi uskladila osnovna terminologija za pojmovni aparat, skozi katerega je klasični pragmatizem (Peirce, Dewey, James) prepoznaven. Tu mislim zlasti na angleške izraze, kot so "habit / habitude", "inquiry", "intelligence", "signification / meaning", "continuity", ki jih je v svojih spisih uvedel Peirce, po njem pa so jih povzeli ali prevzeli drugi avtorji iz te tradicije; pa tudi za bolj specifične izraze "experience", "eksperimental", "belief", "community / association", ki jim Peirce ni namenjal večje pozornosti, so pa zaradi prizadevanj Deweyja in Jamesa prav tako skupni pragmatistični tradiciji. Nekoliko bolj sistematično prizadevanje v tej smeri bi zagotovo odpravilo nekatere sedanje nejasnosti.

Pred sklepom tega zapisa bi želel omeniti še spremno študijo k *Izbranim spisom*. Zelo dobro namreč uvede premislek o Peirceovi teoriji znakov in zahvaljujoč avtorjevemu dobremu poznavanju te problematike tudi prepričljivo uvede bralca v aktualne razprave o njenem pomenu, njeni vrednosti in pojasnjevalni moči. Zlasti pomemben se mi zdi uvodni komentar k razliki med

peirceovsko semiotiko in saussurejevsko semiologijo oziroma "strukturalno semiotiko", kot je imenovana. Slednja je bila doslej nesporno prevladujoča opora za recepcijo teorije znakov v slovenskem prostoru.

Spremna beseda Peirceove teorije znakov (in pomena) ne vmešča v kontekst, ki ga je s svojo ekspozicijo orisal že sam Peirce (Roger Bacon, Avguštin, Duns Scotus, sholastiki, Aristotel), pač pa si prizadeva, da bi pokazala na njeno sodobno relevantnost in aktualnost. Sicer ne izpostavi polemičnosti pragmatističnih spisov, ki so svoje teorije zasnovali "v dialogu" s svojimi predhodniki, pač pa Peirceovo dediščino umešča v dialog z avtorji, kot so Eco, Fodor, Foucault, Lakoff, Johnson, Habermas, Sperber, Wilson in drugi. Zanimive pa se mi zdijo tudi nekatere teze in komentarji iz Justinove spremne študije. Drzna je denimo ocena, da je "Peirceova semiotika v resnici nekakšna predhodnica teorije govornih dejanj, ki jo danes povezujemo z Johnom Austinom" (stran 165). Žal je treba ob tem pripomniti, da je njen znanstveni aparat boren in onemogoča poglobljen študij predstavljenih tem; dovolj za to pa bi bil že osnovni seznam citirane literature.

Če velja, da je slovenska prevodna literatura z izdajo *Izbranih spisov* bogatejša za misel in delo danes klasičnega avtorja, brez katerega si ni mogoče predstavljati sodobne humanistike, pa ne velja, da je s pridobitvijo popolnoma zadovoljena strokovna javnost. Tako posamezne prevodne rešitve, kot pomanjkljivosti spremne študije, pa morda še odsotnost kakšnega kratkega geslovnika ali slovarčka ključnih pojmov, bralcem zagotovo ne bodo spodbuda, da bi se v zbrano gradivo poglobili. Kar je škoda. C. S. Peirce danes velja za najbolj inventivnega ameriškega misleca, obenem pa velja tudi za avtorja, ki je razvil kompleksen teoretski sistem, v katerega zaradi obsežnosti, širine, izvirnosti, pa tudi zaradi nenehne predelave posameznih idej ni lahko vstopiti.

Lucija Mulej

**Paul Feyerabend: Proti metodi. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1999
388 strani (ISBN 961-6262-25-4), 3.500 SIT**

prevod Slavko Hozjan

Razum in znanost pogosto hodita po različnih poteh, kot uvodoma pravi Paul Feyerabend (1924-1994), sodobni predstavnik teoretskega anarhizma. Avstrijsko-ameriški teoretik in filozof znanosti, čigar domet sega tudi onkraj meja akademske sfere (pri njem srečamo podobno vsestransko nadarjenost, kot je bila značilna za Ludwiga Wittgensteina, in sicer se je Feyerabend ukvarjal z igralsvom, režijo, fiziko in bil za nameček še nadarjen glasbenik in pevec), je v filozofiji znanosti zapustil neizbrisni pečat. Poleg omenjenega, je njegovo strokovno zanimanje posegalo na najrazličnejša področja, in sicer etike, estetike, antropologije, zgodovine znanosti in umetnosti ter politične teorije.

Akademsko pot je pričel kot študent zgodovine, matematike in astronomije na Dunaju ter filozofije v Londonu. Prva leta akademske kariere so obeležena s pozitivizmom in vnetim zagovorništvom falzifikacionistične teorije Karla Popperja (v slov. 1998; npr. orig. *Logik Der Forschung*, Dunaj: Springer, 1934, angl. *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson, London, 1959). Po srečanju s knjigo Thomasa Kuhna *Struktura znanstvenih revolucij* (v slov. 1998; orig. *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962), ki v epistemologiji in filozofiji znanosti pomeni temeljni kamen spreobrnitve razumevanja in interpretacij, njegova akademska pot zavije v vode holizma. Danes ga štejemo (poleg Quine-ja, Koyre-ja, Bachelard-a, Morin-a, Rossi-ja idr.) za najradikalnejšega predstavnika omenjene smeri v proučevanju znanosti.